

**ТОПОНІМИ ДАВНЬОТЮРКСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ ІЗ НЕІЗАФЕТНИМ
ЗМІСТОМ (декілька етимологічних пояснень по топонімії Слобожанщини:
Ізюм, Єрик — Ярок, Байрак)**

Є. М. Ткаченко

Донбаський державний педагогічний університет (м. Слов'янськ)

Реферат. При етимологізації тюркської лексики, яка представлена в топонімії Слобожанщини також і давньотюркізмами (у даному випадку – запозиченнями XVI – XVII ст.), умовно виділяють дві групи таких лексичних проникнень. Перша з них являє собою лексеми, значення яких тлумачиться одним словом-відповідником при перекладі українською мовою. Друга група має у своєму складі слова, при перекладі яких українською мовою утворюється граматична конструкція, що складається з означуваного слова і означення (з деякими варіаціями). Застосування у цьому випадку стратиграфічного методу дозволяє виявити в місцевій топонімії явища субстратного характеру, заховані під більш пізніми і чітко вираженими тюрксько-слов'янськими лексичними пластами.

Ключові слова: семантика, тюркська лексика, апелятив, топонімізація.

На території Слобожанщини становлення та функціонування давньотюркського топонімного шару мотивується чинниками екстралінгвального порядку — участю представників тюркського етносу в заселенні частини колишнього Дикого поля. Кочові племена до приходу східних слов'ян не залишили помітного впливу на регіональну топонімію — багато назв тюркського походження значною мірою не збереглося. Основна причина полягає в тому, що для кочівників поселення як одиниця економіко-господарської структури не має важливого значення. Відбулися лише окремі запозичення, які втілилися у природних географічних об'єктах — водоймищах, урочищах, невеликих підвищеннях, що обумовило вибір топонімних моделей та вибірковість апелятивної лексики. Вже пізніше такі слова стали виконувати роль твірних засобів у результаті топонімізації загальних назв, які на рівні топонімів можуть функціонувати у первинному вигляді. В окремих випадках топонімія мови-рецептора “підлаштовує” запозичені назви під власні нормативні утворення. З огляду на це субстратна лексика зазнає морфологічної переробки місцевим населенням у порядку народної етимології або зазнає впливу з боку східнослов'янської фонетичної системи та словотвору.

За власними назвам справедливо закріпився статус особливого мовного ресурсу, який зберігає в собі значний пласт давньої лексики, частково втраченої у сфері живого народного мовлення, в тому числі й діалектів. На сьогодні є актуальним історико-лінгвістичні студії з ономастики, які уможливають відновлення частини давньотюркського лексичного фонду, приховану на рівні онімів. У зв'язку з цим важливим є усвідомлення цінності кожного тюркського ареалу, де зосереджені мовні (лексичні) факти як ранньотюркські, так і пізніші східнослов'янські, характерні для певної історико-географічної території.

Об'єктом нашого дослідження є лінгвістичний аналіз кількох географічних лексем тюркського походження, який має на меті, беручи до уваги вчення відомих етимологів (І. М. Железняк, Є. С. Отін, О. М. Трубачов, М. Фасмер, М. М. Шанський та ін.), з'ясувати первинну структуру відповідних топонімів та відновити їх апелятивну семантику на рівні мови-джерела.

У слобожанській топонімії було виявлено кілька назв, що належать до давньотюркського шару лексики, яка не виявляє ізафетних ознак, перекладаючись на українську мову одним словом.

Ізюм

Відомі етимології топоніма *Ізюм* характеризуються неоднозначністю. Ця назва є пізнім утворенням, у всякому разі в «Етимологічному словнику літописних географічних назв Південної Русі» (1985) вона відсутня. Вважають, що в цьому топонімному ареалі лексема належить до давньотюркського (пізньодавньотюркського) ярусу (запозичення XIII–XVII ст.) [1, с. 13]. Походження назви *Ізюм* має кілька версій. Одна з них базується на народній етимології, згідно з якою виникнення власної назви стало результатом топонімізації апелятива з семемою ‘виноград’ (навіть на старому гербі міста зображена ця ягода). Ономасіологічне зміщення в напрямку *ізюм* → *Ізюм* у цьому разі вміщує гідронім у “флористичний” ряд річкових назв з переоформленою первинною основою, що міцно закріпилася в східнослов’янській топонімії.

Апелятивна паралель гідроніма *Ізюм* розглядається в ряді словників і монографій, де наявні інтерпретації саме такого характеру. Наприклад, в «Етимологічному словнику української мови» (1985) зазначено: «Запозичення з тюркських мов, найімовірніше — з турецької. *üzüm* ‘виноград’ споріднене з азерб. чаг. *üzüm*, крим.-тат. *jüzüm*, уйг. *özüm* “те”, монг. *узун* ‘смородина, виноград, ізюм’» [2, II, с. 293]. Подібні пояснення зустрічаємо в «Этимологическом словаре русского языка» за ред. М. М. Шанського (1980) [3, II, с. 45-46], «Этимологическом словаре русского языка» М. Фасмера [4, II, с. 124], «Этимологическом словаре русского языка» О. Г. Преображенського [5, I, с. 257]. Зокрема О. Г. Преображенський виводить *ізюм* як ‘вялений виноград’, малорус. *озюм*, заим. из тюрк. тур. *озюм* ‘виноградная кисть, виноград’. Пор. у В. І. Даля: *изюм* — ‘вялений провисной виноград’ [6, II, с. 39]. На відому етимологію В. І. Даля опираються укладачі «Словника української мови» в 11-ти томах (*ізюм* — ‘сушені ягоди з винограду’ [7, IV, с. 15]) та «Словаря современного русского литературного языка» (*изюм* — ‘сушеные ягоды винограда’ [8, V, с. 273]). У М. Фасмера *изюм*, диал. *гузюм* заимств. из тур., азерб., крым.-тат. *üzüm* ‘виноград’, казах., уйгур. *özüm*, крым.-тат. *jüzüm* (автор словника посилається на першоджерело — наукову розвідку В. В. Радлова «Опыт словаря тюркских наречий» [9, I, 1; 10, I, 2]). Але гіпотеза про “рослинний” характер назви є маловірогідною, бо річка не могла протікати на своєму проміжку шляху через виноградники у зв’язку з їх абсолютною відсутністю, як і будь-якої іншої деревної рослинності: «Були і зовсім степові річки без усякого лісу, як Вовча, Мокрий Бурлучек, Балаклія, Ізюмець» [11, с. 17]. Не було виноградних кущів і на горі *Креминець*, або *Крем’янець* (колишній *Ізюмський курган* ← *Узюм-Корган*), де ще в XIV ст., як стверджують історичні матеріали, існувало татарське поселення. В. В. Маркін наводить п’ять причин, які унеможлилювали вирощування тут винограду (див.: [12]). Він заперечує гідрографічність терміна *ізюм* (*гузун*), аргументуючи це тим, що «...такого слова, схожого звучанням на річку, брід або переправу, немає в жодній мові тюркської групи...» [12]. На його думку, назва міста *Ізюм* виникла від ороніма *Узюм-Корган*, що всіма тюркськими мовами звучить майже однаково: казах. *узун корган*, кирг. *жузум корган*, каракалп. *узун корган*, тат. *озин курган*, узб. *узун курган* і перекладається, як ‘довгий горб’. Цю версію про походження *Ізюма* підтримує М. Ф. Гетьманець [13, с. 3]. Підставою для такого припущення є наявність у деяких російсько-тюркських словниках у перекладній частині слова *узун* із відповідним словом у реєстровій частині *довгий*: “длинный — *uzun*” [14, с. 72]. Пор.: “*длина* — *uzunlik*, *длинномерный* — *uzun boji*, *длиннопламенный* — *uzun alavil*” [15, с. 87-88]. Д. І. Багалій зазначає, що назва урочища *Ізюм-Курган* була твірною лише для одного із відгалужень Муравського шляху, або сакми [16, с. 31], тоді як в «Украинской советской

енциклопедии» говориться, що топонім *Ізюмський шлях* утворився на основі гідроніма *Ізюмський брід*, так само, як і для річки *Ізюму* [17, IV, с. 231].

За іншою, більш прийнятною версією, у співвідносній парі *ізюм* — *Ізюм* появу омонімічного топоніма варто розглядати як вияв ономазіологічної тенденції, що склалася в топоніміці, до найменування водних об'єктів тюркськими назвами відповідно до моделі «географічний апелятив → гідронім». На гідрографічність / орографічність такого терміна вказував ще В. В. Радлов в «Опыте словаря тюркских наречий»: “*äzän = özän 'река'*” [9, I, 1, ствп. 890]; “*özön 'река'*” [10, I, 2, ствп. 1302]; “*öizöm 'низменность'*” [9, I, 2, ствп. 1176], “*üzän 'низменность', 'долина'*” [9, I, 2 ствп. 1891]; “*üzön 'река', 'ручай'*” [9, I, 2, ствп. 1893]. Подібні етимології наводить також М. Фасмер, причому із поміткою “місцева назва *Ізюм* (харк.)”, пов'язуючи її з казах. *özön 'річка'*, кар. *üzän 'те ж'*, тат. *üzän 'низина'*, бар. *üzon 'ручай'*, тел. *öizöt 'низина'* [4, II, с. 124]. Досліджуючи давньотюркську та давньоіранську гідронімну лексику Східної України, до групи “річкових” апелятивів відносить лексему *ізюм* також і Є. С. Отін, виводячи її як крим.-тат. *озен* → *Озен*, *узен* → *Узен* / *узан* → *Узан 'річка'* [18, с. 68].

Похідні утворення із коренем *ізюм* локалізуються, як правило, в басейні однойменної річки. Це такі назви, як *Ізюм*, м. [Хр Із], *Ізюмець*, д. [Хр Із], *Ізюмець*, с. [Хр Із], *Ізюмець*, сл. [Хр Із], *Ізюмець*, х. [Хр Із], *Ізюмецький*, х. [Хр Із], *Ізюмецька*, д. [Хр Із], *Ізюмський*, х. [Хр Із], *Ізюмське*, сел. [Хр Із], *Мокрий Ізюмець*, д. [Хр Із], *Сухий Ізюмець*, х. [Хр Із], *Сухоізюмецьк*, д. [Хр Із], *Сухоізюмський* [Хр Із], *Сухоізюмецький*, х. [Хр Із].

Єрик — Ярок

Ойконімізована лексема *єрик*, що вживається в східнослов'янському мовному контексті, на території Слобожанщини зустрічається тільки один раз. Вона утворила назву поселення у північній частині досліджуваного регіону *Єрик*, х. [Бгр Бгр]. Мотивація сталася на основі первинних тюркізмів *ярык*, *ярук* — ‘крутий берег, розщелина, щілина’ [19, II, с. 139; 20, III, I, ствп. 121, 133; 4, II, с. 24]. Окрім того, М. Фасмер та упорядники «Этимологического словаря русского языка» пов'язують її з відомим у тюркських мовах словом *арик* (*арук*) ‘зрошувальний канал’ [21, I, с. 42; 22, I, 5, с. 262] (див. також *айрак* (*аграк*, *айрык*, *арык*) — ‘маленька канава для зрошення полів’ [9, I, 1, ствп. 660]). У дослідженні О. Г. Преображенського *арик* означає ‘канава’ [5, I, с. 9], що є сумнівним (пор.: 2, II, с. 181)), а також *ярок* ‘балка’ та *яруга* ‘те саме’ [23, IV, с. 563; 2, II, с. 181]. Зближення цих двох лексем має під собою певну основу, що наводить на думку про їх спільну етимологію. Так, Е. М. Мурзаєв пропонує для нього визначення ‘високий крутий берег, що підмивається річкою’ [24, с. 650]. В центральних районах Росії та в Україні – це ‘яр’, ‘улоговина’. У Словнику В. І. Даля зазначено: «Крутояр або крутизна; круча..., урвище, виступ стіною; крутий берег річки, озера, ...прірви; підмитий і зруйнований берег» [25, IV, с. 680]. Н. І. Толстой вказує на цей термін як на такий, що має полярну семантику за озанкою “верх — низ” [26, с. 98-103]. Лексема має широке розповсюдження не тільки на території Слобожанщини, а й поза її межами. У давньотюркських діалектах слово *jar* означало буквально ‘яр’. В деяких сучасних мовах тюркської групи ця лексема має певні графічні варіанти та відтінки у значенні (пор.: азерб. мова *ярган* — ‘яр’, ‘балка’; казах. і киргиз. *жар*, алт. *jar*, узб. *ёр*, хакас. *чар* із тим же значенням). У східнослов'янських мовах маємо такі особливості: в укр. мові *яр* — ‘балка’, ‘улоговина’, ‘прірва’; у білоруській — ті самі значення, але є і графічний варіант лексеми *жар*. На території Чорноземного Центру (Воронезька обл.) *яр* — ‘велика балка або суходіл з донними зниженнями’ [27, с. 21]. Однокореневий географічний термін *яруг* / *яруга* означає ‘яр, буерак; балка, утворена у вапняках на Середньоруській височині, яка заросла лісом або кущами і тому припинила свій ріст’ [24, с. 651]. У степовій частині ця лексема означає ‘яр або балка, схили яких добре

зміцнені рослинністю'. В. І. Даль наводить значення 'ручай в яру', 'ключ', 'родник' [25, IV, с. 680]. Апелятив у формі *єруга* на сьогоднішній день функціонує у східній частині Пооччя [див.: 28, с. 23-26]. На Поліссі *єруг* — 'калюжа, яма, вибоїна' [26, с. 237]. Лексема має також і такі варіанти, як *єруга*, *єружка*, *яружка*, *ярушка* (пор. у Ф. М. Мількова *яруга*, *яружка* 'крутостінна балка невеликих розмірів; яр, який припинив свій ріст' [27, с. 21]). Твірним є тюркський географічний апелятив *ярик*, *ярук*, що означає 'тріщина', 'ущелина' [24, с. 652]. У Воронезькій області *яруга* має значення 'лісний гай на острові'. Відповідно ця лексема виконує ойконімну функцію у ряді місцевих назв — *Борисова Яруга*, х. [Вр Остр], *Васильєва Яруга*, х. [Вр Бгч], *Велика Яруга*, х. [Вр Кртк], *При Великій Ярузі*, х. [Вр Кртк], *Яруга*, х. [Вр Пвл] та ін.

В лексикографічних працях є думки, що *єрик* належить до регіоналізмів із обмеженою сферою розповсюдження та вживання — 'невелика і вузька протока річки чи озера, старе річище чи канал (протока) між озерами, болотами' [19, II, с. 139; 29, I, с. 521]. Якщо в топонімії регіону лексема *єрик* у функції ойконіма майже не зустрічається, то його фонетично та морфологічно видозмінені форми на позначення споріднених об'єктів із зниженим рельєфом мають значно більшу частоту вживання та сферу розповсюдження [див.: 22, I, 5, с. 262; 2, II, с. 181]. Це апелятиви *яр* (← *jar* 'яр, балка, край, яру' [30, с. 238]) → *Яр*, х. [Вр Олх], *Яр*, сел. [Вр Рзш], *ярок* (← *jaruq* 'розріз, тріщина' [30, 244]) → *Ярки*, х. [Вр Остр, Хр Хр], *яруга* → *Яруга*, х. [Хр Дрг, Хр Хр] та ін.

Байрак

Семантично прозорий географічний термін *байрак* ('ліс в яру, в долині або яр, порослий лісом, чагарником' [31, I, с. 91]) добре відомий в українській топонімії, куди потрапив із тюркських мов (див.: *байрак* — яр, з тюрк. [32, I, с. 113]). Вірогідно, він є запозиченням з турецької мови, хоча відносно турецького слова-оригіналу думки розходяться. Більшість авторів вказує на тур. *bayir* — 'горб; зарослий деревами схил гори' [див.: 21, I, с. 231; 33, I, 2, с. 214], 'нагорок', 'горб', 'схил, порослий деревами' [24, с. 64] або *bajur* — 'схил, порослий деревами' [18, с. 69], 'горб', 'схил', 'підвищення' [24, с. 98]. У Е. М. Мурзаєва також зустрічаємо фонетичні варіанти *байр*, *байір*, *байир* (тюрк.) — 'нагорок', 'горб', 'підвищення' [24, с. 64].

У тюркській діалектах виявлено ряд співзвучних лексем, які розрізняються між собою семантично, пор.: *баур* 'гора' [34, IV, 2, ствп. 1431-1432], *байр* 'пустеля, косогір, нагорб, бугор' [34, IV, 2, ствп. 1424], *баураі* 'спуск з гори, пологість' [34, IV, 2, ствп. 1432].

Лексема є етимологічно близькою до українського *байрак*, *байрачні ліси* — як правило, дубові ліси, що ростуть на схилах балок і в лощинах. Складовою частиною таких лісів є клен, в'язь, ясен, липа. Е. М. Мурзаєв дотримується думки про зближення тюркізму *байрак* із лексемами *байр*, *буєрак* [24, с. 65]. Слово *буєрак*, як правило, зустрічаються в російській мові і є відповідником українському *байрак*. На таку особливість вказував ще Б. І. Грінченко: «Байрак — 'лісок в яру; буєрак'» [35, I, с. 21]. Інтерпретація слова *буєрак* російськими мовознавцями схожа, але є незначні відтінки в тлумаченні. Так, у «Толковом словаре русского языка» С. І. Ожегова та Н. Ю. Шведової *буєрак* означає 'невеликий яр, а також заглиблення між кучугурами' [36, с. 62]. В О. Г. Преображенського *буєрак* — 'урвистий яр' [5, I, с. 50], а в М. Фасмера — 'яр, провалля в землі' [21, I, с. 231].

Упорядники «Етимологічного словника української мови», крім загальної назви *байрак* 'лісок в яру; лісова долина' та *буєрак* з позначкою рос. 'сухий яр, водомий, водорий', наводять приклад цієї лексеми в старому варіанті (XVI ст.): *байракъ* — 'порослий лісом яр' [37, I, с. 117].

М. К. Дмитрієв у порядку гіпотези також вважає можливим зв'язок лексеми *буєрак* з тюркськими мовами (див.: чагат. *бӱкрек* — 'горбуватий', 'зігнутий') [38, с. 503-569],

пор. визначення цього терміна у Г. К. Конкашпаєва [39], Е. О. Григоряна [40], М. М. Мельхеева [41].

Похідних утворень від географічного апелятива *байрак* у незмінному або морфологічно зміненому вигляді зустрічається багато і розповсюджені вони по всій території Слобожанщини рівномірно. Це однослівні непереоформлені назви (*Байрак*, х. [Хр Зм, Хр Ввч, Кр Грв, Хр Лбд, Хр Хр, Вр Вал, Врш Крм, Хр Лбт], *Байрак*, с. [Хр Бгд, Хр Ввч, Хр Блк, Хр Влк, Хр Хр, См Лбд], *Байрак*, сел. [Хр Дрг, Хр Хр]), суфіксально переоформлені ойконімні лексеми (*Байрачок*, сл. [Хр Куп]), флективні деривати ойконімної моделі **pluralia tantum** (*Байраки*, х. [Хр Влк, Хр Ввч]), а також двослівні ойконімні словосполучення без суфіксації основного слова (*Манойлів Байрак*, д. [Хр Влк], *Рудий Байрак*, с. [Хр Влк]) і з його суфіксацією (*Малий Байрачок*, х. [Хр Влк] та ін.).

Отже, лінгвальні та екстралінгвальні фактори дозволяють із певною достовірністю визначити часову характеристику формування назв поселень від вірогідних давньотюркських лексем. Більша частина таких ойконімів-тюркізмів, що представляє в слобожанській топонімії субстрат, зазнала процесу адаптації, головним чином словотвірно-морфологічної і фонетичної.

РЕЗЮМЕ

В статтю проаналізовано древнетюркський шар лексики, ставший основою для формування топонімії Слобожанщини. Об'єктом етимологічного аналізу і семантичної інтерпретації стали лексическіє єдності, котріє мають географіческує семантику і не принадлежат к групіє топоніміческієх ізафетів.

Ключевые слова: тюркізм, семантика, топонім, гідронім, ойконім, топонімная (гідронімная) лексема.

SUMMARY

The Old Turkic layer of vocabulary which became the basis for the formation of toponymy of Sloboda Ukraine is analyzed in the article. The subject of etymological analysis and semantic interpretation is the lexical items with geographic semantics which belong to the group of toponymic izafet.

Key words: Turkisms, semantics, toponym, hydronym, oikonym, toponymic (hydronymic) lexeme.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

а) губернії/області: Бгр — Белгородська, Вр — Воронежська, Врш — Ворошиловградська, Кр — Курська, Хр — Харківська

б) повіти/райони: Блк — Балаклійський, Бгр — Белгородський, Бгд — Богодухівський, Бгч — Богучарський, Влк — Валківський, Вал — Валуйський, Ввч — Вовчанський, Грв — Грайворонський, Дрг — Дергачівський, Зм — Зміївський, Із — Ізюмський, Кртк — Коротояцький, Крм — Кременський, Куп — Куп'янський, Лбд — Лебединський, Лбт — Люботинський, Олх — Ольховатський, Остр — Острогозький, Пвл — Павлівський, Рзш — Розсошанський, Хр — Харківський

в) типи поселень: д. — деревня, м. — місто, сел. — селище, сл. — слобода, х. — хутір

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Отин, Е. С. К етимологии названий некоторых рек “анималистского” происхождения [Текст] / Е. С. Отин // Повідомлення української ономастичної комісії / відп. ред. К. К. Цілуйко. — К. : Наук. думка, 1967. — Вип. 2. — С. 13—27.
2. Етимологічний словник української мови: В 7-и т. [Текст] / уклад. Р. В. Болдырьов, В. Т. Коломієць, П. Л. Критенко та ін. — К. : Наук. думка, 1985. — Т. 2. — 570 с.

3. Этимологический словарь русского языка [Текст] / под ред. Н. М. Шанского. — М. : Изд-во Московского гос. ун-та, 1980. — Т. 2. — Вып. 7. — 148 с.
4. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка: в 4-х т. [Текст] / М. Фасмер. — М. : Прогресс, 1986. — Т. 2. — 671 с.
5. Преображенский, А. Г. Этимологический словарь русского языка: в 2-х т. [Текст] / А. Г. Преображенский. — М. : Гос. изд-во иностр. и национ. словарей, 1959. — Т. 1. — 674 с.
6. Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х т. [Текст] / В. И. Даль. — М. : Русский язык, 1989. — Т. 2. — 779 с.
7. Словник української мови: в 11-и т. [Текст] / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К. : Наук. думка, 1973. — Т. 4. — 840 с.
8. Словарь современного русского литературного языка [Текст] / ред. В. И. Чернышев. — М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1956. — Т. 5. — 1818 с.
9. Радлов В. В. Опыт словаря тюркских наречий: в 4-х т., 8-и кн. [Текст] / В. В. Радлов. — М. : Изд-во вост. лит-ры, 1963. — Т. 1. — Ч. 1. — 968 ствп.
10. Радлов, В. В. Опыт словаря тюркских наречий: в 4-х т., 8-и кн. [Текст] / В. В. Радлов. — М. : Изд-во вост. лит-ры, 1963. — Т. 1. — Ч. 2. — 969-1914 ствп.
11. Багалій, Д. І. Історія Слобідської України [Текст] / Д. І. Багалій. — Харків : Дельта, 1993. — 256 с.
12. Маркін, В. М. Узюм-Корган — Ізюм [Текст] / В. М. Маркін // Рад. життя. — 1971. — № 40. — 13 берез.
13. Гетманец, М. Ф. Тайна реки Каялы [Текст] / М. Ф. Гетманец. — Харьков : Вища шк., 1982. — 143 с.
14. Русско-турецкий словарь [Текст] / сост. Д. А. Магазаник, М. С. Михайлов. — М. : Гос. изд-во иностр. и национ. словарей, 1943. — 320 с.
15. Русско-тюркский словарь [Текст] / под ред. Р. Ахундова. — Баку : Типография АзГИЗ, 1928. — 230 с.
16. Багалей, Д. И. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства [Текст] / Д. И. Багалей. — М. : В Университетской типографии, 1887. — 614 с.
17. Украинская советская энциклопедия: в 12-и т. [Текст] / под ред. М. П. Бажана. — 2-е изд. — К. : Главная редакция УСЭ, 1980. — Т. 4. — 475 с.
18. Отін, Є. С. Гідроніми Східної України [Текст] / Є. С. Отін. — К.-Донецьк : Вища шк., 1977. — 156 с.
19. Преображенский, А. Г. Этимологический словарь русского языка: в 2-х т. [Текст] / А. Г. Преображенский. — М. : Гос. изд-во иностр. и национ. словарей, 1959. — Т. 2. — 560 с.
20. Радлов, В. В. Опыт словаря тюркских наречий: в 4-х т., 8-и кн. [Текст] / В. В. Радлов. — М. : Изд-во вост. лит-ры, 1963. — Т. 3. — Ч. 1. — 1259 ствп.
21. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка: в 4-х т. [Текст] / М. Фасмер. — М. : Прогресс, 1986. — Т. 1. — 562 с.
22. Этимологический словарь русского языка [Текст] / под ред. Н. М. Шанского. — М. : Изд-во Московского гос. ун-та, 1973. — Т. 1. — Вып. 5. — 304 с.
23. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка: в 4-х т. [Текст] / М. Фасмер. — М. : Прогресс, 1987. — Т. 4. — 861 с.
24. Мурзаев, Э. М. Словарь народных географических терминов [Текст] / Э. М. Мурзаев. — М. : Мысль, 1984. — 653 с.
25. Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4-х т. [Текст] / В. И. Даль. — М. : Русский язык, 1991. — Т. 4. — 683 с.
26. Толстой, Н. И. Славянская географическая терминология: семасиологические этюды [Текст] / Н. И. Толстой. — М. : Наука, 1969. — 260 с.

27. Мильков, Ф. Н. Типология урочищ и местные географические термины Черноземного центра [Текст] / Ф. Н. Мильков // Научные записки Воронежского отдела Географического общества СССР. — Воронеж, 1970. — Вып. 2. — С. 3–22.
28. Смолицкая, Г. П. Из терминологии рельефа Поочья [Текст] / Г. П. Смолицкая // Оронимика: [сб. статей]. — М. : ЦНИИГАиК, 1969. — С. 23–26.
29. Даль, В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4-х т. [Текст] / В. И. Даль. — М. : Русский язык, 1989. — Т. 1. — 699 с.
30. Древнетюркский словарь [Текст] / авт.-сост. Т. А. Буровкова и др. — Л. : Наука, 1969. — 676 с.
31. Словник української мови: в 11-и т. [Текст] / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К. : Наук. думка, 1970. — Т. 1. — 799 с.
32. Митрополит Іларіон Етимологічно-семантичний словник української мови [Текст] / за ред. Ю. Мулика-Луцика. — Вінніпег, 1979. — Т. 1. — 365 с.
33. Этимологический словарь русского языка [Текст] / под ред. Н. М. Шанского. — М. : Изд-во Московского гос. ун-та, 1964. — Т. 1. — Вып. 2. — 270 с.
34. Радлов, В. В. Опыт словаря тюркских наречий: в 4-х т., 8-и кн. [Текст] / В. В. Радлов. — М. : Изд-во вост. лит-ры, 1963. — Т. 4. — Ч. 2. — 1117-2230 ствл.
35. Грінченко, Б. Д. Словарь української мови: в 4-х т. [Текст] / Б. Д. Грінченко. — К. : Лексикон, 1996. — Т. 1. — 494 с.
36. Ожегов, С. И. Словарь русского языка [Текст] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. — М. : Русский язык, 1990. — 921 с.
37. Етимологічний словник української мови: в 7-и т. [Текст] / уклад. Р. В. Болдирьов, В. Т. Коломієць, П. Л. Критенко та ін. — К. : Наук. думка, 1982. — Т. 1. — 632 с.
38. Дмитриев, Н. К. О тюркских элементах русского словаря [Текст] / Н. К. Дмитриев // Строй тюркских языков. — М.: Изд-во вост. лит-ры, 1962. — С. 503-569.
39. Конкашпаев, Г. К. Казахские народные географические термины [Текст] / Г. К. Конкашпаев // Известия АН КазССР: серия географическая. — 1951. — Вып. 3. — № 99. — С. 3-47.
40. Григорян, Э. А. Словарь местных географических терминов болгарского и македонского языков [Текст] / Э. А. Григорян. — Ереван : Изд-во «Айстон», 1975. — 260 с.
41. Мельхеев, М. Н. Топонимика Бурятии: история, система и происхождение географических названий [Текст] / М. Н. Мельхеев. — Улан-Удэ : Бурятское книжное изд-во, 1969. — 185 с.

Надійшла до редакції 10.10.2013 р.